

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ НА ДЕФОРМАЦІЮ Я-КОНЦЕПЦІЇ ДЕПРИВОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ : ТЕОРЕТИЧНИЙ РАКУРС ПРОБЛЕМИ

Гошовська Дарія

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

Hoshovska.Darija@vnu.edu.ua

ORCID : <http://orcid.org/0000-0003-2675-8015>

Гошовський Ярослав

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

Hoshovskyj.Jaroslav@vnu.edu.ua

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-1026-386X>

Рудницький Олександр

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

rudnytskiy1996@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0009-0000-1000-8610>

Мета. Встановити особливості впливу психоемоційного вигорання на деформацію Я-концепції депривованої особистості.

Методи. Для досягнення мети дослідження нами було задіяно систему науково-теоретичних методів : аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, які дозволили встановити феноменологію негативного впливу психоемоційного вигорання на побудову/розбудову Я-концепції особистості, життєдіяльність якої перебігає в умовах депривації.

Результати. Аналітичний огляд науково-психологічного джерелознавчого апарату дав змогу стверджувати, що психоемоційне вигорання загалом негативно впливає на психо- і соціогенезу депривованої особистості, насамперед на її самосвідомість та побудову власної Я-концепції. Психоемоційне вигорання розгортається у просторово-часових вимірах діяльності і спілкування депривованої людини та зумовлює появу як психологічних (афективних, інтелектуальних, мотиваційних, поведінкових та ін.) порушень, так і досить істотних психосоматичних змін. В умовах

депривації зазвичай існує диспропорція між системою вибудованих самоуявлень і тим, якою особистість хотіла б бути (дихотомія «Я-реальне та Я-ідеальне»). Психоемоційне вигорання призводить до того, що Я-концепція вибудовується складно й неоднозначно та набуває ознак хаотичності, дифузності, розбалансованості тощо.

Висновки. Режим різновидової депривації негативно впливає на становлення особистості, гальмує оптимістичні траєкторії розвитку, блокує ефективність міжособистісного спілкування, пригнічує емоційно-вольові зусилля і прояви, культивує невпевненість, нерішучість, соціальний песимізм та зумовлює появу зазвичай депресивного модусу самоусвідомлення. Психоемоційне вигорання також зумовлює психофізичну втому, пасивність, істотне збіднення змістового наповнення картини світу та деформацію самоусвідомлення. Внаслідок цього постають проблеми з творенням адекватної самооцінки, системи образів Я та гармонійної Я-концепції особистості.

Ключові слова: депривація, психоемоційне вигорання, самосвідомість, Я-концепція, деформація.

Daria Hoshovska, Yaroslav Hoshovskyi, Oleksandr Rudnytskyi. Features of the impact of psychoemotional burnout on the deformation of the self-concept of a deprived personality: a theoretical perspective on the problem.

Purpose. To establish the features of the impact of psychoemotional burnout on the deformation of the self-concept of a deprived personality.

Methods. To achieve the research objective, we employed a system of scientific and theoretical methods, including analysis, synthesis, abstraction, and generalization, which allowed us to establish the phenomenology of the negative impact of psychoemotional burnout on the construction/reconstruction of the self-concept of a person whose life is characterized by deprivation.

Results. The analytical review of the scientific-psychological sources allowed us to assert that psychoemotional burnout generally has a negative impact on the psycho- and sociogenesis of a deprived personality, primarily on its self-awareness and construction of its own self-concept. Psychoemotional burnout unfolds in the spatial-temporal dimensions of the activity and communication of a deprived person and leads to the emergence of psychological (affective, intellectual, motivational, behavioral, etc.) disorders as well as significant psychosomatic changes. In conditions of deprivation, there is usually a disproportion between the system of constructed self-representations and the way in which the personality would like to be (the dichotomy of "real-self" and "ideal-self"). Psychoemotional burnout results in the construction of the self-concept being complex and ambiguous, and acquiring characteristics of chaos, diffuseness, imbalances, and so on.

Conclusions. The regime of various types of deprivation has a negative impact on personality development, hinders optimistic trajectories of growth, blocks the effectiveness of interpersonal communication, suppresses emotional-volitional efforts and manifestations, cultivates insecurity, indecisiveness, social pessimism and leads to the appearance of usually depressive modes of self-awareness. Burnout also causes

psychophysical fatigue, passivity, significant impoverishment of the content of the worldview and deformation of self-awareness. As a result, there are problems with creating adequate self-esteem, a system of self-images, and a harmonious self-concept of personality.

Keywords: deprivation, burnout, self-awareness, self-concept, deformation.

Вступ. Теоретико-методологічний аналіз феномену психоемоційного вигорання дає змогу констатувати, що цей складний і розгалужений синдром зазвичай здійснює негативний вплив на онто- і соціогенез особистості та сприяє численним амортизаціям і деформаціям. Вони насамперед постають унаслідок афективно розбалансованих і емоційно напружених взаємовідносин у системі «людина – людина», зокрема у міжособистісних взаєминах на роботі та сімейному довіллі. Психоемоційне вигорання розгортається у просторово-часових вимірах діяльності людини і зумовлює появу як психологічних (афективних, інтелектуальних, мотиваційних, поведінкових та ін.) порушень, так і досить істотних психосоматичних змін. Загалом, *вигорання доцільно маркувати як негативний чинник соціального і психічного здоров'я особистості, який порушує біосоціальну гармонійність людського існування та призводить до психофізичного виснаження.*

Тривале перебування особистості в силовому полі синдрому психоемоційного вигорання може призвести до дискомфорту і навіть регресу, а також істотно впливає на повносправний розвиток і функціонування багатьох рівнів її психоструктури. Слід зазначити, що психоемоційне вигорання як багатогранний симптомокомплекс негативно впливає на соціально-психологічні (конфлікти, розладнання комунікативно-перцептивної гармонії в спілкуванні, поява численних комунікативних фільтрів, неузгодженість інтеракцій тощо), особистісні (помітна зміна багатьох особистісних якостей і рис), спонукально-мотиваційні (блокада активності, песимістичність, апатійність, розчарування, виснаження, збайдужіння, аутизація тощо), афективні (фрустрованість, тривожність, спалахи гніву, образливість, надмірна вразливість і сензитивність, перапади настрою тощо), регулятивно-поведінкові (помітна зміна впевненості-невпевненості у вчинках, безпорадність у діях, вольові розлади тощо) параметри особистості.

До психоемоційного вигорання особистості призводять численні соціально-психологічні, професійні, організаційні, особистісні, вікові,

статусно-рольові, комунікативні, сегрегаційні та інші детермінанти. Безперечно, дуже несприятливим і гальмівним чинником особистісного розвитку виступає різновидова (соціальна, сімейна, професійна, економічна, матеріальна, комунікативна, сенсорна та ін.) депривація, яка потужно і деструктивно чинить тиск на гармонійність життєіснування та зумовлює появу психоемоційно-вигоральних симптомів і психофізичної втоми. Психоемоційне вигорання співмірне з іншими афективними розладами особистості, насамперед із стресами та депресією. Кореляція психоемоційного вигорання з переживанням стресу зумовлює порушення сну та інші сомато-вегетативні розлади, а також може слугувати причиною не лише афективних, але й когнітивних порушень у поведінці. Безперечно, такий симбіоз істотно ускладнює міжособистісну комунікацію та виконання статусно-рольових функцій на робочому місці. Людина з високим рівнем стресу, депресії та вигорання проявляє низьку самооцінку, підвищену конфліктність, дратівливість, тривожність, агресивність, фрустрованість, має значну кількість соматичних скарг і песимістичний модус світобачення. Хронічний стрес та клінічна депресія є найважчими і найтиповішими детермінантами і похідними психоемоційного вигорання.

Мета статті – встановити особливості впливу психоемоційного вигорання на деформацію Я-концепції депривованої особистості.

Методи та процедура дослідження. Для досягнення мети дослідження нами було задіяно систему науково-теоретичних методів : аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, які дозволили встановити феноменологію негативного впливу психоемоційного вигорання на побудову/розбудову Я-концепції особистістю, життєдіяльність якої перебігає в умовах депривації.

Обговорення результатів. Окреслене тематичне тло має досить розгалужене науково-психологічне вивчення. Як відзначає Н.І. Fredenberger – автор терміну «емоційне вигорання», функціональну семантику слід віднаходити у визнанні того, що крізь призму клінічної концепції це насамперед стан психічного та фізичного виснаження, спричинений професійним життям людини. Вигорання персоналу аналізується з позицій певних психофізичних ознак і поведінкових показників, причому в першу чергу в контексті схильності людини до цього. Вченим розроблено конкретні превентивно-профілактичні заходи, які потрібно застосовувати

персоналом для того, щоб уникнути емоційного вигорання, а також інших супутніх негативних і дискомфортних психостанів (Fredenberger, 1974).

Науковці M. Leiter, C. Maslach, W. Schaufeli, стверджують, що вигорання є тривалою реакцією людини на хронічні емоційні та міжособистісні стресори, які проявляються на роботі. Найтипівішими симптомами і базовими вимірами називаються виснаження, цинізм і неефективність. Виокремлено необхідність нагального вирішення цієї вкрай складної соціально-психологічної проблеми, адже негативний вплив синдрому вигорання відчувається у площинах соціального комфорту, здоров'я та благополуччя людей як на роботі, так і вдома, а також впливає на всю систему її самоусвідомлення (Maslach, Schaufeli, Leiter, 2001).

J. Lepore розглядає вигорання в дещо парадоксальному порівнянні: чи це сучасна біда чи людський стан? Для широкого загалу запропоновано основні уявлення про специфіку прояву синдрому вигорання для особистості. На підставі аналізу фактів масової свідомості автором запропоновано певною мірою альтернативні погляди – від типовості й неминучості появи і прояву цього стану до його складної загрозової пандемійності та руйнівного впливу на психічне здоров'я багатьох людей (Lepore, 2021).

Цікавим вектором є лонгітюдне дослідження ранніх предикторів професійного вигорання, здійснене C. Maslach, M. Leiter в якому констатовано певні зміни, які відбулися з часом у працівників. Відзначено, що досліджувані демонстрували суперечливу модель, а ті, що переживали через невідповідність на робочому місці у сфері справедливості, перейшли до вигорання швидше. Безперечно, це негативно впливає на самосвідомість і поведінку людини (Maslach, Leiter, 2008).

J. Andersen, L. Andersen, A. Eskildsen, H. Fentz, A. Pedersen, S. Kristensen в іншому лонгітюдному дослідженні наголошують, що емоційне вигорання через переживання стресу призводить до порушень сну та може зумовлювати когнітивні порушення. Дослідники встановили, що у пацієнтів зі скаргами на вигорання і стрес, пов'язаний з роботою, констатовано низку афективних розладів, які негативно впливають на поведінку, самоусвідомлення та фахову діяльність (Eskildsen, et al., 2017).

У дослідженні W. Furuichi, T. Inoue, J. Masuya, H. Miyama, K. Ono, T. Seki, A. Shimura йдеться про значний вплив факторів стресу на роботі на професійне й особисте життя. Констатовано, що вигорання, стрес, а також реакції на стрес призводять до порушення сну та впливають в офісних працівників на рівень їхньої сасопрезентабельності (Furuichi et al., 2020). Вчені вказують про існування так званого академічного емоційного вигорання студентів (Liu et al., 2023).

Сучасні дослідження психоемоційного вигорання часто здійснюються в контексті великого навантаження медичних працівників (Abilmona et al., 2023; Foo et al., 2023; Peng et al., 2023). Усі вони підтверджують необхідність подальшого вивчення психоемоційного вигорання для розробки програм психологічного супроводу.

Ми вважаємо, що конгруентність та інконгруентність Я-концепції особистості не завжди відповідає реальності. Тому, якщо в умовах депривації існує диспропорція та невідповідність між системою вибудованих самоуявлень і тим, яким особистість хотіла б бути (дихотомія «Я-реальне та Я-ідеальне»), Я-концепція складно вибудовується і функціонує та набуває ознак хаотичності, дифузності, розбалансованості тощо (Гошовський, Гошовська, 2019). Невідповідність між Я-реальним та Я-ідеальним істотно впливає й на самооцінку, а коріння неконгруентності сягає в дитинство. Безумовна любов батьків сприяє позитивному самоусвідомленню, а згодом допомагає побудові конгруентної Я-концепції, натомість депривація (материнська, сімейна, родинна, соціальна тощо) виступає гальмівним чинником адекватного самооцінювання, самоосмислення, самоприйняття і загального самоусвідомлення на рівні цілісно і гармонійно вилаштованих компонентів Я-концепції. Режим різновидової депривації істотно гальмує ефективність партнерського міжособистісного спілкування, пригнічує вольові зусилля, культивує невпевненість, стимулює імпульсивність або ригідність афектів, дезорганізує оптимістичне світобачення та зумовлює появу зазвичай депресивного модусу самоусвідомлення.

Здебільшого характерологічні особливості дитини в умовах сімейної депривації означені симптоматикою тривожності, депресивності, фрустрованості, що зумовлює появу істотних особистісних деструкцій, насамперед на рівні розладнаної

афективності, зокрема у варіанті психоемоційного вигорання як типової дисфункції. Оскільки депривованій особистості досить часто притаманні несформованість потребово-мотиваційної та афективно-вольової сфер, неадекватне з тенденцією до заниження самооцінювання, дисбаланс нервово-психічної саморегуляції, розладнаність когнітивно-поведінкових тактик і стратегій, то цілком імовірним постає психоемоційне вигорання як сигнал про складність (або неспроможність) справитися з таким обсягом проблем.

Вочевидь, доцільно стверджувати про деформацію свідомості і самосвідомості депривованої особистості, а також про негативний деформаційний вплив різновидових обмежень на становлення її образу Я, самооцінки, самоакцептації, Я-концепції та інших компонентів самості.

На думку І. Бушай, семантика терміну «деформація», означаючи викривлення, є зазвичай вживаним у розумінні фізичного, тобто маркує зміну взаємного розташування часток тіла, пов'язаних із їхнім переміщенням одна відносно іншої, зміну розмірів і форм під дією зовнішніх сил або інших впливів тощо. У психологічній традиції деформація передбачає порушення цілісності, досконалості, рівномірності, гармонійності, що зумовлює викривлення і/або спотворення. На підставі досліджень типових деформацій образу світу в сучасної молоді, констатовано загальний негативний емоційний фон світовідчуття, істотну бідність змістового наповнення картини світу, досить низький рівень когнітивної складності образу світу, хаотичність і фрагментарність світоуявлення (Бушай, 2007).

Звичайно, для забезпечення повномірного життєіснування особистості потрібно враховувати негативний вплив як соціально зумовлених і ментальних поразок, так і деструктивних дій і деструктивних патернів особистості. Важливо враховувати усвідомлення людиною міри деструктивності/автодеструктивності на рівні заподіяння собі шкоди (первинна самодеструкція, взаємодеструкції та контрпродуктивні стратегії діяльності і спілкування). Внаслідок навмисних або ненавмисних дій, контрпродуктивних взаємин, помилок сприйняття та інтерпретації вчинків, фактів, стосунків виникають деформаційні поразення, які можуть призводити до зміни певних психічних структур, зокрема через їхнє пошкодження або й руйнацію.

Феномен особистісного зростання перебуває у складній континуальній залежності з деформуванням, адже будь-яка складна структура певної діяльності, передбачаючи позитивний поступ, повинна враховувати і такі явища, як амортизація, деформація, вигорання тощо. Дисгармонізація мережі міжособистісних взаємин, втрата певних системотвірних особистісних смислів життя, інші дискомфортні й деформаційні чинники звужують діапазон адаптаційних можливостей людини, сковують і/або спотворюють її особистісний «рух як саморух».

Терміни «деформація» та «депривація», маючи спільні префіксально-семантичні початки, передбачають істотну подібність, спільною ознакою якої є визнання негативності впливу, певного природного чи штучного відхилення від норми, внаслідок чого можуть відбуватися несприятливі зміни, які викривляють функціонування і розвиток.

Ми тривалий час постулюємо ревіталізацію, ресоціалізацію, реабілітацію, рекреацію та інші відновлювальні психологічні феномени, які протистоять феноменам, явищам, станам, тенденціям з префіксом «де-», наприклад, девіталізації, десоціалізації, депривації тощо. Психологічні особливості феномену емоційного вигорання особистості у контексті депривованої психогенези постають однією з головних причин появи прищепленої безпорадності, несформованості знань, умінь і навичок для вільного й гармонійного самоусвідомлення. Різновидова депривація негативно впливає на складні процеси становлення образу Я в підлітків школи-інтернату, яким дуже складно вилаштувати стабільну Я-концепцію. Постають численні проблеми самоусвідомлення та саморегуляції, що роблять цілком імовірними девіатнтні (адиктивні, делінквентні, асоціальні тощо) поведінкові тактики і тенденції. Психоемоційне вигорання зумовлює деформацію самоусвідомлення, а отже під загрозою хибного розвитку і становлення постають і самооцінка. і система творення образу Я, і побудова (Гошовський, 2023).

Про подібне йдеться і в дослідженні О. Дудник, яка вважає, що особистісна безпорадність (особливо ж завчена, прищеплена безпорадність) виступає гальмівним чинником побудови структурованої, конгруентної, впевненої, гармонійної та чіткої Я-концепції (Дудник, 2020). Л. Пілецька відзначає, що емоційне вигорання в сім'ї постає вагомим чинником і наслідком

неконструктивних життєвих стратегій неповнолітніх, яким внаслідок цього дуже складно протистояти деформаційним та девіантним впливам і тенденціям (Пілецька, 2018). В. Пушкар різнопланово розкриває особливості розвитку образу «Я» дітей-сиріт у навчальних закладах інтернатного типу і констатує значну кількість відмінностей за порівняльним диференціалом «норма-депривація». Зазначено ускладнений характер творення дітьми, що зростають без сімейної опіки в умовах закладової депривації, різномодальних образів «Я», що негативно впливає на побудову ними цілісної Я-концепції та загального позитивного самоусвідомлення (Пушкар, 2007).

У деприваційно-психологічному ракурсі феномен психоемоційного вигорання та його негативний вплив на розвиток самосвідомості потужно й різнопланово висвітлений у дослідженні І. Брецько. Психологічні особливості емоційного вигорання підлітків вивчено в контексті складних умов сімейної депривації, зокрема розкрито ключові наукові підходи й сутнісні ознаки щодо дослідження проблем вигорання особистості в режимі різновидових і різномодальних обмежень. З урахуванням специфіки соціо- і психогенези депривованих підлітків окреслено і на теоретико-емпіричному рівні вивчено численні прояви і впливи цього розгалуженого симптомокомплексу (Брецько, 2015). Піддавши аналізу складні процеси вивчення особистості в умовах соціальної депривації, Г. Хомич відзначає, що режим різномодальних обмежень розвитку призводить до деформації її самосвідомості, а також до високої ймовірності застосування різноманітних асоціальних або й девіантних моделей поведінки та неадекватного емоційного реагування на реалії дійсності. (Хомич, 2016).

На підставі розгалужених теоретико-емпіричних студій Дмитрова Т. зауважує, що образ «Я», виступаючи потужним регулятором міжособистісних взаємин у ранній юності, слугує «матеріалом самоусвідомлення» для побудови особистістю збалансованої Я-концепції. Наголошено особливу складність самоусвідомлення та концептуалізації власного Я в осіб, які зазнають негативного впливу різновидової депривації, насамперед сімейної. Відсутність сімейного мікродовкілля справляє деструктивні, а в окремих складних випадках і деформаційні впливи на самосвідомість пізростаючої особистості (Дмитрова, 1993).

Як вважає Е. Гура, причиною психічних та поведінкових

розладів у дітей підліткового віку, позбавлених батьківського піклування, є насамперед режим депривації, який блокує життєву активність особистості та досить часто своєю обмежувальною сутністю підштовхує її від нормогенезу до девіантогенезу. Внаслідок цього дуже ускладнено і специфічно формуються всі базові конструкти самосвідомості, насамперед самооцінка, образ Я та Я-концепція (Гура, 2008).

Самоставлення депривованих осіб, на думку О. Фінів, досить часто корелює з неадекватними образами Я, а внаслідок психоемоційного вигорання та психосоціальної втоми визначальними тенденціями побудови і збереження таких хибних образів обираються типові психозахисні механізми, набуваючи варіанту психозахисного самоставлення. Вчена відзначає, що так звана «симбіотична травма» депривованої дитини з інтернатного закладу як наслідок її безпорадності і незпроможності до емоційного контакту із відсутньою матір'ю, який дав би їй підтримку й опору, породжує псевдоавтономність. Унаслідок цього відбувається самоізоляція і самозанурення, соціальна боязкість і невпевненість, страх і недовіра до інших, що загалом ускладнює творення реалістичної самооцінки, впевненого образу Я, цілісної та гармонійної Я-концепції (Фінів, 2014).

На думку О. Максименко, в умовах родинної депривації спостерігаються дуже специфічні прояви функціонування механізмів психологічного захисту особистості. Вони є своєрідною відповіддю організму на тривале деприваційне гнітюче тло життєдіяльності в депривованому режимі. По суті, надмірно частий психозахист дитини з досвідом депривації є спробою убезпечити себе від негативних симптомів синдрому психоемоційного вигорання. До речі, ведучи мову про внутрішню депривацію (самодепривацію), дослідниця констатує необхідність діагностики насамперед афективних складових, які є безпосередніми індикаторами нервово-психічних перепадів унаслідок дії психоемоційного вигорання. Звичайно, що у процесі самоусвідомлення особистості самодепривація деструктивно впливає на становлення самосвідомості, зокрема Я-концепції (Максименко, 2012).

Л. Дейниченко, розкриваючи психологічні особливості соціалізації підлітків, які навчаються в закладах інтернатного типу, серед іншого висвітлює проблеми афективно-когнітивних ускладнень

розвитку, яких вони зазнають. Специфічність функціонування механізмів соціалізації, брак сімейних моделей-зразків для наслідування й ототожнення, породжують емоційні перепади і злами, що у свою чергу зумовлює підвищений рівень психоемоційного вигорання. Водночас тривале перебування у тривожно-фрустраційному психопросторі інтернатного закладу зумовлює проблеми із самоусвідомленням, зокрема з побудовою чіткої та осмисленої Я-концепції (Дейниченко, 2014).

І. Сидорук констатує, що материнська депривація виступає дуже негативним чинником соціалізації дітей, завдаючи їм упродовж онтогенезу і соціального розвитку численних проблем із самоусвідомленням та самореалізацією. Зазвичай діти з досвідом материнської депривації переживають розлади психоемоційної сфери, мають хиби в поведінково-регуляторних і самоосмислювальних тактиках і стратегіях. Важливою проблемою депривованої дитини та загрозою для її подальшого життєвого самоствердження виступають досить часті і ймовірні деформації її ототожнення та самоусвідомлення. Брак зразків для сімейно-рольового наслідування вносить істотний хаос у деформує як побудову образу Я, так і всієї Я-концепції (Сидорук, 2013).

Р. Вайнола, О. Квасницька відзначають, що сімейна депривація зазвичай виступає вкрай негативним чинником розвитку та становлення вихованців інтернатних закладів, стимулює афективні розлади, поведінкові порушення і загалом несприятливо й деструктивно позначається на самоусвідомленні та самореалізації (Вайнола, Красницька, 2014).

Л. Варавва висвітлює специфіку переживання особистістю почуття самотності у стані соціальної депривації та наголошує, що це істотно впливає на самоаналіз, самооцінку, саморегуляцію, самопрезентацію та ускладнює побудову конструктів самосвідомості, насамперед образу Я та Я-концепції. Фрустроване і тривожне світобачення зумовлює появу симптомів психоемоційного вигорання, що сумарно дуже негативно впливає на деформацію самоусвідомлення та просоціальні інтенції депривованої особистості (Варавва, 2009).

Отож констатуємо, що різновидова депривація маркується у психологічній думці насамперед як негативний і гальмівний чинник

гармонійного розвитку особистості, зокрема її емоційно-вольової сфери та самосвідомості.

Висновки і перспективи досліджень. Узагальнюючи, зазначимо, що причиною психоемоційного вигорання може бути ціла низка соціально-психологічних детермінант. Причинно-наслідкову сутність появи в людини симптомів психоемоційного вигорання доцільно встановлювати з урахуванням специфіки її фахової діяльності. У педагогів, соціальних працівників, практичних психологів, працівників органів внутрішніх справ, служби безпеки, пожежно-рятувальних підрозділів, лікарів, військових медичних сестер, волонтерів, спортсменів та ін. психоемоційне вигорання найчастіше спричинене особливостями виконання ними функціональних обов'язків. Тривала монотонність діяльності, її екстремальний характер, постійна надмірна відповідальність, ускладненість спілкування, тривожно-фрустраційний мікроклімат та інші кризові й конфліктні ситуації та обставини виступають потужними стресорами і чинниками професійного психоемоційного вигорання.

Психоемоційне вигорання негативно впливає на самосвідомість людини, її самооцінку, самоакцептацію, образ Я, Я-концепцію та інші компоненти. Я-концепція традиційно трактується як складне ієрархізоване утворення, що має особистісні й соціальні виміри та є невід'ємним компонентом самосвідомості людини. Адекватна самооцінка, різнобічний образ Я, позитивна самоакцептація, цілісна Я-концепція та інші складові забезпечують усвідомлення людиною самості. Основні процеси самосвідомості, насамперед самопізнання, самоставлення і саморегуляція активно наповнюють і збагачують зміст Я-концепції. Я-концепція співмірна також із самоуявленням та самоідентичністю, формується як самою людиною, так і іншими, насамперед мікродовкіллям, а також залежить від того, як людина сприймає себе, інших та соціальне середовище. Завдяки міжособистісній комунікації особистість набуває досвіду багатьох різноманітних усвідомлень і ототожнень, які усталюються на рівні елементів самосвідомості, зокрема і Я-концепції. Отож Я-концепція як продукт розвитку самосвідомості людини засвідчує набуття нею повномірною усвідомлення власної сутності й цілісного уявлення про всі сторони свого Я.

Режим різновидової депривації негативно впливає на психогенезу особистості, гальмує оптимістичні траєкторії розвитку, блокує ефективність міжособистісного спілкування, пригнічує емоційно-вольові зусилля і прояви, культивує невпевненість, нерішучість, соціальний песимізм та зумовлює появу зазвичай депресивного модусу самоусвідомлення. В умовах депривації особистості притаманні тривожність, депресивність, фрустрованість та інші амортизаційні психостани, які сумарно досить часто стимулюють появу синдрому психоемоційного вигорання. У свою чергу психоемоційне вигорання призводить до пасивності, психофізичної втоми, істотного збіднення змістового наповнення картини світу та зумовлює деформацію самоусвідомлення, а отже під загрозою постають і творення адекватної самооцінки, і вироблення позитивної самоакцептації, і побудова різнобічної системи образів Я, і вилаштування цілісної та гармонійної Я-концепції особистості. Загалом, унаслідок цього дуже ускладнено і специфічно формуються і функціонують усі базові конструкти самосвідомості. Психоемоційне вигорання як афективна дисфункція чинить деструктивний вплив на становлення особистісної самості, а його деформаційний характер культивує девіталізаційні тенденції в психо- і соціогенезі людини.

Перспективи дослідження вбачаємо в проведенні розгалужених емпіричних студій з метою констатації міри негативності і модальностей впливу психоемоційного вигорання на самосвідомість особистості в умовах депривації.

Література

1. Брецько, І. І. (2015). *Психоемоційне вигорання підлітків в умовах сімейної депривації. монографія*. Мукачево.
2. Вайнола, Р.Х., Красницька, О.В. (2014). Сімейна депривація як негативний чинник розвитку та становлення особистості вихованців інтернатних закладів. *Психолого-педагогічні науки*, 2, 55 – 61.
3. Варавва, Л. А. (2009). Особливості переживання особистістю почуття самотності у стані соціальної депривації. Київ.
4. Гошовський, Я., Гошовська, Д. (2019). Превентивно-корекційна допомога депривованим дітям із симптомами психоемоційного вигорання. *Психологічні перспективи*, 34, 24 – 35. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-24-35>
5. Гошовський, Я. (2023). Ревіталізаційна парадигма у сучасній вітчизняній психологічній думці. *Психологія ревіталізації : вікові та педагогічні виміри : монографія*. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки.
6. Гура, Е. І. (2008). Психічні та поведінкові розлади у дітей підліткового віку, позбавлених батьківського піклування. Харків.

7. Дейниченко, Л. (2014). Психологічні особливості соціалізації підлітків, які навчаються в закладах інтернатного типу. *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Психологія*, 2, 24 – 27.
8. Дмитрова, Т.В. (1993). Образ «Я» як регулятор міжособистісних стосунків у ранній юності. *Дисертаційне дослідження на присвоєння вченого ступеня кандидата психологічних наук*. Київ.
9. Дудник, О. А. (2020). Безпорадність у структурі Я-концепції особистості. Луцьк.
10. Максименко, О.Г. (2012). Внутрішня депривація та її діагностика. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Психологічні науки*, 12(36), 142 – 147.
11. Пілецька, Л.С. (2018). Емоційне вигорання в сім'ї як чинник неконструктивних життєвих стратегій неповнолітніх. *Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2(46), 224 – 231.
12. Пушкар, В. А. (2007). Особливості розвитку образу “Я” дітей-сиріт у навчальних закладах інтернатного типу. *Автореферат дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук*. Київ.
13. Сидорук, І. (2013). Материнська депривація як негативний чинник соціалізації дітей. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Педагогічні науки*. 8 (257). 162 – 166.
14. Фінів, О. (2019). Емоційне вигорання особистості як негативний чинник її психічного здоров'я. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві : збірник матеріалів ІУ Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року, Львів) (С. 277 – 282)*. Львів: ЛьДУВС.
15. Хомич, Г.О. (2016). Особистість в умовах соціальної депривації . *Розвиток особистості в різних умовах соціалізації : монографія*. Київ : Слово.
16. Abilmona, R., Dimassi, H., Aboulhosn, R. et al. (2023). Burnout and coping strategies among health system pharmacists in Lebanon: a cross-sectional study. *BMC Health Serv Res*, 23, 424 <https://doi.org/10.1186/s12913-023-09422-7>
17. Eskildsen, A., Fentz, H.N., Andersen, L.P., Pedersen, A.D., Kristensen, S.B., Andersen, J.H. (2017). Perceived Stress, Disturbed Sleep, and Cognitive Impairments in Patients with Work-Related Stress Complaints: A Longitudinal Study. *Stress*, 20, 371–378.
18. Foo, C.Y.S., Tay, A.K., Yang, Y. et al. (2023). Psychosocial model of burnout among humanitarian aid workers in Bangladesh: role of workplace stressors and emotion coping. *Confl Health*, 17, 17 <https://doi.org/10.1186/s13031-023-00512-1>
19. Fredenberger, H.J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issues*. 30, 159 – 165.
20. Furuichi, W., Shimura, A., Miyama, H., Seki, T., Ono, K., Masuya, J., Inoue, T. (2020). Effects of Job Stressors, Stress Response, and Sleep Disturbance on Presenteeism in Office Workers. *Neuropsychiatr. Dis. Treat.* 16, 1827–1833. <https://doi.org/10.2147/NDT.S258508>
21. Lepore, J. (2021). Burnout: Modern Affliction or Human Condition? *The New Yorker*. 24 May www.newyorker.com/magazine/2021/05/24/burnout-modern-affliction-or-human...
22. Liu, Z., Xie, Y., Sun, Z. et al. (2023). Factors associated with academic burnout and its prevalence among university students: a cross-sectional study. *BMC Med Educ*, 23, 317 <https://doi.org/10.1186/s12909-023-04316-y>
23. Maslach C., Leiter, M.P. (2008) Early predictors of job burnout and engagement. *Journal of Applied Psychology*, 93 (3), P. 498 – 512.
24. Maslach, C., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P. (2001). Job Burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397-422.
25. Peng, S., Zhang, J., Liu, X. et al. (2023). Job burnout and its influencing factors in Chinese medical staffs under China's prevention and control strategy for the COVID-19 pandemic. *BMC Public Health*, 23, 284 <https://doi.org/10.1186/s12889-022-14945-5>

References

1. Bretsko, I. I. (2015). *Psykhoemotsiine vyhorannia pidlitkiv v umovakh simeinoi depryvatsii [Psychoemotional burnout of adolescents in conditions of family deprivation]*. Mukachevo. [in Ukrainian].
2. Vainola, R.Kh., Krasnytska, O.V. (2014). Simeina depryvatsiia yak nehatyvnyi chynnyk rozvytku ta stanovlennia osobystosti vykhovantsiv internatnykh zakladiiv [Family deprivation as a negative factor in the development and personality formation of residents of residential institutions]. *Psykhologo-pedahohichni nauky – Psychological and pedagogical sciences*, 2, 55 – 61. [in Ukrainian].
3. Varavva, L. A. (2009). *Osoblyvosti perezhyvannia osobystistiu pochuttia samotnosti u stani sotsialnoi depryvatsii [Peculiarities of personal experience of loneliness in a state of social deprivation]*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Hoshovskyi, Ya., Hoshovska, D. (2019). Preventyvno-korektsiina dopomoha depryvovanym ditiam iz symptomamy psykhoemotsiinoho vyhorannia [Preventive and correctional assistance to deprived children with symptoms of psychoemotional burnout]. *Psykhologichni perspektyvy – Psychological Prospects Journal*, 34, 24 – 35. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-24-35> [in Ukrainian].
5. Hoshovskyi, Ya. (2023). Revitalizatsiina paradyhma u suchasni vitchyzniani psykhologichni dumtsi [Revitalization paradigm in modern domestic psychological thought]. *Psykhologhiia revitalizatsii: vikovi ta pedahohichni vymiry – Psychology of revitalization: age and pedagogical dimensions*. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].
6. Hura, E. I. (2008). *Psykhichni ta povedinkovi rozlady u ditei pidlitkovoho viku, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia [Mental and behavioral disorders in adolescent children deprived of parental care]*. Kharkiv. [in Ukrainian].
7. Deinychenko, L. (2014). Psykhologichni osoblyvosti sotsializatsii pidlitkiv, yaki navchaiutsia v zakladakh internatnoho typu [Psychological features of the socialization of teenagers studying in boarding schools]. *Visnyk Kyivskoho nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Psykhologhiia – Herald of the Kyiv National Taras Shevchenko University. Psychology*, 2, 24 – 27 [in Ukrainian].
8. Dmytrova, T.V. (1993). *Obraz «Ia» yak rehulator mizhosobystisnykh stosunkiv u ranni yunosti [The image of "I" as a regulator of interpersonal relations in early youth]*. *Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Dudnyk, O. A. (2020). *Bezporadnist u strukturi Ya-kontseptsii osobystosti [Helplessness in the structure of the self-concept of the individual]*. Lutsk. [in Ukrainian].
10. Maksymenko, O.H. (2012). Vnutrishnia depryvatsiia ta yii diahnozyka [Internal deprivation and its diagnosis]. *Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Drahomanova. Psykhologichni nauky – Scientific journal of the NPU named after M.P. Drahomanova. Psychological sciences*, 12(36), 142 – 147. [in Ukrainian].
11. Piletska, L.S. (2018). Emotsiine vyhorannia v simi yak chynnyk nekonstruktyvnykh zhyttievnykh stratehii nepovnolitnykh [Emotional burnout in the family as a factor in non-constructive life strategies of minors]. *Teoretychni i prykladni problemy psykhologii – Theoretical and applied problems of psychology*, 2(46), 224 – 231. [in Ukrainian].
12. Pushkar, V. A. (2007). Osoblyvosti rozvytku obrazu “Ia” ditei-syrit u navchalnykh zakladakh internatnoho typu [Peculiarities of the development of the self-image of orphans in residential educational institutions]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
13. Sydoruk, I. (2013). Materynska depryvatsiia yak nehatyvnyi chynnyk sotsializatsii ditei [Maternal deprivation as a negative factor in children's socialization]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Pedahohichni nauky – Scientific Bulletin of the East European National University named after Lesya Ukrainka. Pedagogical sciences*, 8 (257). 162 – 166. [in Ukrainian].

14. Finiv, O. (2019). Emotsiine vyhorannia osobystosti yak nehatyvnyi chynnyk yii psykhiichnoho zdorovia [Emotional burnout of an individual as a negative factor in his mental health]. *Psykhiichne zdorovia osobystosti u kryzovomu suspilstvi : zbirnyk materialiv IY Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (18 zhovtnia 2019 roku, Lviv) - Mental health of the individual in a crisis society: collection of materials of the IY All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (October 18, 2019, Lviv)*. (P. 277 – 282). Lviv: LDUVS. [in Ukrainian].
15. Khomych, H.O. (2016). Osobystist v umovakh sotsialnoi depriyvatsii [Personality in conditions of social deprivation]. *Rozvytok osobystosti v riznykh umovakh sotsializatsii - Personality development in different conditions of socialization*. Kyiv : Slovo. [in Ukrainian].
16. Abilmona, R., Dimassi, H., Aboulhosn, R. et al. (2023). Burnout and coping strategies among health system pharmacists in Lebanon: a cross-sectional study. *BMC Health Serv Res*, 23, 424 <https://doi.org/10.1186/s12913-023-09422-7>
17. Eskildsen, A., Fentz, H.N., Andersen, L.P., Pedersen, A.D., Kristensen, S.B., Andersen, J.H. (2017). Perceived Stress, Disturbed Sleep, and Cognitive Impairments in Patients with Work-Related Stress Complaints: A Longitudinal Study. *Stress*, 20, 371–378.
18. Foo, C.Y.S., Tay, A.K., Yang, Y. et al. (2023). Psychosocial model of burnout among humanitarian aid workers in Bangladesh: role of workplace stressors and emotion coping. *Confl Health*, 17, 17 <https://doi.org/10.1186/s13031-023-00512-1>
19. Fredenberger, H.J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issues*, 30, 159 – 165.
20. Furuichi, W., Shimura, A., Miyama, H., Seki, T., Ono, K., Masuya, J., Inoue, T. (2020). Effects of Job Stressors, Stress Response, and Sleep Disturbance on Presenteeism in Office Workers. *Neuropsychiatr. Dis. Treat*, 16, 1827–1833. <https://doi.org/10.2147/NDT.S258508>
21. Lepore, J. (2021). Burnout: Modern Affliction or Human Condition? *The New Yorker*. 24 May www.newyorker.com/magazine/2021/05/24/burnout-modern-affliction-or-human...
22. Liu, Z., Xie, Y., Sun, Z. et al. (2023). Factors associated with academic burnout and its prevalence among university students: a cross-sectional study. *BMC Med Educ*, 23, 317 <https://doi.org/10.1186/s12909-023-04316-y>
23. Maslach C., Leiter, M.P. (2008) Early predictors of job burnout and engagement. *Journal of Applied Psychology*, 93 (3), P. 498 – 512.
24. Maslach, C., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P. (2001). Job Burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397-422.
25. Peng, S., Zhang, J., Liu, X. et al. (2023). Job burnout and its influencing factors in Chinese medical staffs under China's prevention and control strategy for the COVID-19 pandemic. *BMC Public Health*, 23, 284 <https://doi.org/10.1186/s12889-022-14945-5>

Received: 09.04.2023

Accepted: 28.05.2023